

نقدی بر رأی وحدت رویه شماره ۷۶۱ مورخ ۱۳۹۶/۰۸/۰۲ هیئت عمومی دیوان عالی کشور در خصوص دیه شکستگی بینی

محمدجعفر صادق پور*

چکیده

هیئت عمومی دیوان عالی کشور در پی اختلاف برداشت‌هایی که محاکم قضایی از ماده (۵۹۳) قانون مجازات اسلامی داشتند، در تاریخ ۱۳۹۶/۰۸/۰۲ اقدام به صدور رأی وحدت رویه نمود. بر اساس این رأی، چنانچه صدمه وارده به بینی، بدون آسیب به قسمت‌های دیگر آن، فقط به شکستگی استخوان منجر شود و این شکستگی بدون ایجاد عیب و نقص اصلاح و جبران شود موجب یک‌دهم دیه کامل خواهد بود. رأی مذکور، علاوه بر این که به جهت عدم جامعیت نتوانسته مشکلات اجرائی محاکم قضایی در خصوص دیه بینی را برطرف سازد، از دو جهت مختلف قابل نقد است؛ نخست این که با نص ماده (۵۹۳) ناسازگار است و به نوعی ناقض مفاد ماده مذکور است و دیگر این که فاقد پشتوانه شرعی و حتی فقهی است.

واژگان کلیدی: رأی وحدت رویه، شکستگی بینی، فساد، بهبود، ماده (۵۹۳) قانون مجازات اسلامی

مقدمه

شکستگی استخوان بینی شایع‌ترین شکستگی بین استخوان‌های صورت و حتی تمام استخوان‌های بدن است. زیرا بینی عضو استخوانی برجسته‌ای است که آسیب‌پذیرترین عضو در برابر شکستگی تلقی می‌شود (حسین‌نیا، ۱۳۸۹: ۲۸). این آسیب از عارضه‌های شایع ناشی از نزاع می‌باشد که البته می‌تواند معلول علل دیگری از جمله تصادف و حادثه نیز باشد (قره‌داغی، ۱۳۸۹: ۲۸). بدیهی است که تعیین میزان دیه یا ارش جنایت برای این عضو حساس، از اهمیت بسیاری برخوردار است. مقنن در همین راستا، با تقنین ماده (۵۹۳) قانون مجازات اسلامی مترصد تعیین میزان دیه یا ارش جنایت بر بینی شده است. در این ماده مقرر شده است:

«شکستن استخوان بینی در صورتی که موجب فساد بینی و از بین رفتن آن شود، دیه کامل دارد و چنانچه بدون عیب و نقص اصلاح شود موجب یک‌دهم دیه کامل و اگر با عیب و نقص بهبود پیدا کند، موجب ارش است. در کج شدن بینی یا شکستن استخوان بینی که منجر به فساد آن نشود، ارش ثابت است.»

علی‌رغم تلاش ستودنی مقنن در راستای ترمیم خلأ دیه شکستگی استخوان بینی، نوع ادبیات به کار گرفته شده از سوی وی در ماده (۵۹۳) چالش‌برانگیز شده و باتوجه به ابهام‌آلود بودن آن، مایه ایجاد اختلاف در استنباط از این مقرر شده است. نظریات متعدد مشورتی اداره حقوقی قوه قضاییه در راستای تبیین این موضوع خود گواه بر این مسئله است.^۱ علاوه بر عدم شفافیت مفهوم فساد بینی و نیز عدم وضوح جایگاه بهبود در همه صور شکستگی، مهم‌ترین ابهامی که در پی مراجعه به متن ماده فوق برای محاکم قضایی رخ می‌نماید، این است که دو فراز «چنانچه بدون عیب و نقص اصلاح شود موجب یک‌دهم دیه کامل» و همچنین «اگر با عیب و نقص بهبود پیدا کند، موجب ارش است» در ماده مذکور، ناظر

۱. بنگرید به: نظریه شماره ۱۴۶۵/۹۶/۷ تاریخ ۱۳۹۶/۰۶/۲۹؛ نظریه شماره ۱۸۲/۹۵/۷ تاریخ ۱۳۹۵/۰۸/۰۳؛ نظریه شماره ۱۵۳/۹۶/۷ تاریخ ۱۳۹۶/۰۷/۰۴؛ نظریه شماره ۷/۹۸/۴۳۶ تاریخ ۱۳۹۸/۱۰/۰۸؛ نظریه شماره ۷/۹۲/۲۲۶۱ تاریخ ۱۳۹۲/۱۱/۲۹؛ نظریه شماره ۷/۹۲/۱۸۳۶ تاریخ ۱۳۹۲/۰۹/۲۰؛ نظریه شماره ۷/۹۶/۱۴۶۵ تاریخ ۱۳۹۶/۰۶/۱۴؛ نظریه شماره ۷/۹۵/۱۸۲۰ تاریخ ۱۳۹۹/۰۶/۱۲.

بر فرض شکستگی همراه با فساد بینی است یا خیر؟ چنین ابهامی موجب شده است که در برخی محاکم قضایی نیز آراء متفاوتی در این زمینه صادر شود تا در نهایت به صدور رأی وحدت رویه شماره ۷۶۱ هیئت عمومی دیوان عالی کشور در تاریخ ۱۳۹۶/۰۸/۰۲ بیانجامد. با این حال، نگارنده معتقد است رأی فوق، علاوه بر ناتوانی در رفع چالش‌های مربوط به دیه شکستگی بینی، به جهات مختلف قابل نقد بوده و نیازمند بازنگری اساسی است. در این نوشتار تلاش می‌شود، پس از ارائه گردشکار منتهی شده به اصدار رأی وحدت رویه و گزارش رأی مذکور، با رویکردی تحلیلی به نقد این مسئله پرداخته شود.

۱. گردشکار رأی وحدت رویه

بر اساس گزارش ۱۹۲۴۲۲ - ۱۳۹۵/۰۹/۱۶ ریاست محترم سازمان بازرسی کل کشور و ضمائم آن درخصوص میزان دیه تعیین شده برای شکستگی استخوان بینی موضوع ماده ۵۹۳ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ از شعب ۱۰۲ و ۱۱۲۳ دادگاه‌های کیفری ۲ شهرستان‌های قرچک و تهران آراء مختلف صادر شده است که خلاصه جریان آن‌ها به شرح ذیل منعکس می‌شود:

۱.۱. رأی ارش محور

طبق محتویات پرونده ۸۲۰۰۸۲۰ شعبه ۱۰۲ دادگاه کیفری ۲ شهرستان قرچک، آقای اسمعیل ... بر اثر سانحه رانندگی مصدوم شده و پزشک قانونی درخصوص مورد، به موجب گواهی شماره ۱۳۹۴/۹/۱۶ - ۱۶/۱/م/۲۸۹۶۹ اعلام کرده است: «کلیه ضایعات احراز شده و واجد ارش عبارتند از: ۱. خراشیدگی (حارصه) سمت راست بینی. ۲. کبودی مخاط داخلی لب بالا. ۳. شکستگی استخوان بینی که منجر به فساد بینی نگردیده و ارش آن چهار درصد از دیه کامل انسان تعیین می‌گردد. ۴. لقی دو دندان پیشین که ارش آن‌ها جمعاً به میزان شش‌دهم درصد از دیه کامل انسان تعیین می‌گردد» پس از طرح شکایت در حوزه قضایی قرچک و طی مراحل قانونی، شعبه ۱۰۲ دادگاه کیفری ۲ این شهرستان در پرونده شماره ۹۴۰۷۹۰ مورخ ۱۳۹۴/۱۱/۱۵ چنین رأی داده است: «درخصوص اتهام علی ... دایر بر ایراد صدمه بدنی غیر عمدی ناشی از بی احتیاطی در امر رانندگی، دادگاه با ملاحظه اوراق و محتویات پرونده، کیفرخواست صادره دادستان محترم دادرسی عمومی و انقلاب قرچک، گزارش و تحقیقات مرجع انتظامی، شکایت شاکی ...، گواهی پزشکی قانونی، نظریه کارشناس راهنمایی و رانندگی، اقرار صریح متهم و نظر به سایر قرائن و امارات موجود در پرونده

دادگاه بزه انتسابی به متهم را محرز و مسلم دانسته، مستنداً به مواد ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۸۸، ۵۹۳، ۶۲۰، ۷۰۹ و ۷۱۴ قانون مجازات اسلامی حکم به محکومیت متهم به پرداخت یک درصد دیه کامل انسان بابت خراشیدگی (حارصه) سمت راست بینی، سه هزارم دیه کامل انسان بابت کیبودی مخاط داخلی لب بالا، چهار درصد دیه کامل انسان بابت ارش شکستگی استخوان بینی که منجر به فساد بینی نگردیده است و شش دهم درصد دیه کامل انسان بابت ارش لقی دو دندان پیشین یک سمت راست بالا و یک سمت چپ بالا در حق شاکی اسماعیل ... صادر و اعلام می‌دارد و در خصوص جنبه عمومی بزه انتسابی دادگاه مستنداً به ماده ۷۱۷ قانون مجازات اسلامی با رعایت بند ۱ ماده ۳ قانون نحوه وصول برخی از درآمدهای دولت حکم به محکومیت متهم به پرداخت دو میلیون ریال جزای نقدی صادر و اعلام می‌دارد. رأی صادره حضوری و ظرف بیست روز پس از ابلاغ قابل تجدیدنظرخواهی در محاکم تجدیدنظر استان تهران می‌باشد.»

۲.۱. رأی دیه‌محور

به حکایت پرونده ۶۰۰۸۶۶ شعبه ۱۱۲۳ کیفری در تهران خانم نرگس ... در تاریخ ۱۳۹۴/۰۲/۲۵ در تصادف رانندگی مصدوم شده و پزشکی قانونی منطقه جنوب تهران در این باره طی گواهی ۱۶۸۹۱/م/۱۲ - ۱۳۹۴/۵/۳۱ نوشته است: «پرونده بیمارستانی و گرافی بررسی شد در اثر اصابت جسم سخت حدود مورخ ۱۳۹۴/۰۲/۲۵ (تاریخ پذیرش درمانگاهی) دچار شکستگی بدون جابه‌جایی استخوان بینی شده است که تحت جاندازی قرار گرفته است که میزان ارش آن چهار درصد (۰.۴٪) دیه کامل انسان تعیین می‌گردد. نیاز به معاینه مجدد ندارد» و شعبه ۱۱۲۳ دادگاه کیفری ۲ تهران نیز راجع به شکایت خانم نرگس ... از راننده مقصر در پرونده ۹۴۰۶۳۵ چنین رأی داده است:

«در خصوص اتهام آقای علی‌بخش ... اهل کرمانشاه ساکن تهران آزاد با قرار قبولی کفالت دایر بر بی‌احتیاطی در امر رانندگی منجر بر ایراد صدمه بدنی غیر عمدی نسبت به شاکیه نرگس ... دادگاه با توجه به کیفرخواست صادره به شماره ۹۴-۴۶۰۰۸۶۶ مورخ ۱۳۹۴/۹/۳۱ از دادسرای عمومی و انقلاب ناحیه ۱۴ تهران، شکایت شاکی، نظریه کارشناس رسمی دادگستری، نظریه پزشکی قانونی، اقرار مقرون به واقع متهم در جلسه رسیدگی و توجهاً به سایر قرائن و امارات موجود در پرونده وقوع امر انتسابی را محرز و مسلم دانسته و مستنداً به مواد ۴۴۸، ۴۸۹، ۴۸۸ و ۵۹۳ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ و ماده ۷۱۷ قانون مال‌الذکر مصوب ۱۳۷۵ با رعایت بند ۱ ماده ۳ قانون وصول برخی از درآمدهای دولت و مصرف آن در موارد معین نامبرده را به پرداخت یک‌دهم دیه کامل انسان، بابت شکستگی

بدون جابه‌جایی استخوان بینی بدون عیب و نقص اصلاح‌شده در حق مجنی‌علیه ظرف سال از تاریخ وقوع تصادف و پرداخت دو میلیون ریال جزای نقدی در حق صندوق دولت محکوم می‌نماید. رأی صادره حضوری و ظرف بیست روز پس از ابلاغ قابل تجدیدنظر در محاکم تجدیدنظر تهران است». و علت تعیین دیه شکستگی بینی به میزان ده درصد، برخلاف نظریه پزشکی قانونی را طی نامه ۴۰۴ - ۱۳۹۶/۳/۲۲ اینطور توجیه کرده است: «بازگشت به استعلام شماره ۹۸۶۴/۱۵۲/۱۱۰ مورخ ۱۳۹۶/۳/۹ راجع به علت تعیین دیه شکستگی بینی به میزان ده درصد برخلاف نظریه پزشکی قانونی: نظر به ماده ۵۹۳ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ که میزان دیه شکستگی بینی را در صورتی که بدون عیب و نقص اصلاح شود یک‌دهم دیه کامل دانسته، صرف‌نظر از عدم تعریف فساد بینی در قانون مذکور با عنایت به این‌که فساد بینی در مقابل شکستن استخوان بینی یا سوراخ کردن یا سوزاندن و یا امثالهم نیامده، بلکه به‌عنوان مصداق فساد بینی ذکر شده و نظر به سابقه تقنینی راجع به دیه شکستگی بینی که بر اساس منابع فقهی از جمله تحریرالوسیله حضرت امام خمینی (ره) و نظریه مشهور می‌باشد دلالت بر آن دارد که در صورت شکستگی بینی و اصلاح و جبران بدون عیب آن موجب یک‌صد دینار است، لذا با توجه به نظریه پزشکی قانونی که شکستگی بینی را بدون جابه‌جایی استخوان گواهی نموده است، موجب یک‌دهم دیه کامل انسان است و ارش به آن تعلق نمی‌گیرد».

۳.۱. نظریه دادستان کل کشور

پس از ایجاد این اختلافات، معاون قضایی دیوان عالی کشور، این مسئله را جهت صدور رأی وحدت رویه ارجاع داده و در پی آن دادستان کل کشور نظر خویش را به قرار زیر ابراز داشته است: «قانون‌گذار در ماده ۵۹۳ قانون مجازات اسلامی در خصوص شکستگی استخوان بینی چهار صورت را بیان کرده است که هرکدام حکم خاص خود را دارد و هیچ‌گونه تعارضی با هم ندارند: ۱- استخوان بینی به گونه‌ای بشکند که بینی فاسد و از بین برود و اصلاح نشود در این صورت دیه کامل ثابت است. ۲- استخوان بینی بشکند و بینی نیز فاسد شود، ولی بدون نقص و عیب اصلاح شود در این صورت یک‌دهم دیه کامل ثابت است. ۳- استخوان بینی بشکند و بینی نیز فاسد شود، ولی با نقص و عیب اصلاح شود در این صورت ارش ثابت است. ۴- استخوان بینی بشکند، ولی شکستگی آن همراه با فساد نباشد در این صورت نیز ارش ثابت است. سه صورت اول مربوط به موردی است که شکستگی استخوان توأم با فساد بینی باشد. منظور از فساد بینی به تعبیر صاحب جواهر، سقوط بینی است یعنی افتادن

بینی روی صورت به نحوی که چهره ظاهری فرد تغییر یابد (روشن است که منظور از فساد بینی از بین رفتن بویایی نیست، زیرا این موضوع در ماده ۶۹۳ قانون مجازات اسلامی حکم خاصی دارد همچنین منظور از آن قطع کردن و جدا کردن بینی نیست، زیرا این موضوع نیز در ماده ۵۹۲ به طور مستقل مطرح شده است و نیز منظور از آن فلج شدن بینی نیست زیرا این موضوع در ماده ۵۹۵ همان قانون مطرح شده است) صورت چهارم از چهار صورت فوق مربوط به آن شکستگی استخوان بینی است که همراه با فساد بینی نباشد به تعبیر دیگر صورت چهارم مربوط به موردی است که صدمه ضعیف باشد به طوری که چهره ظاهری فرد با شکستن استخوان بینی تغییر نکند. بنابراین با ملاحظه صورتهای چهارگانه فوق مشخص می‌شود که ماده ۵۹۳ قانون مجازات اسلامی برای هر چهار صورت به صورت جداگانه حکم خاصی پیش‌بینی کرده است و هیچ‌کدام تعارضی با همدیگر ندارند. در نتیجه استنباط‌های شعب دادگاه‌های کیفری تا جایی که منطبق با این برداشت از ماده ۵۹۳ باشد مورد تأیید است.»

۴.۱. رأی وحدت رویه

در نهایت هیئت عمومی دیوان عالی کشور، جهت خاتمه دادن به این اختلاف برداشت‌ها نظریه خویش را به قرار زیر صادر نمود: «مستفاد از مقررات مبحث سوم از فصل سوم بخش دوم قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ و سوابق تقنینی راجع به دیه بینی، چنانچه صدمه وارده به این عضو، بدون آسیب به قسمت‌های دیگر آن، فقط به شکستگی استخوان منجر شود و این شکستگی بدون ایجاد عیب و نقص اصلاح و جبران شود موجب یک‌دهم دیه کامل خواهد بود. بر این اساس رأی شعبه ۱۱۲۳ کیفری دو تهران در حدی که با این نظر انطباق دارد به اکثریت آرا صحیح و قانونی تشخیص می‌گردد. این رأی مطابق ماده ۴۷۱ قانون آیین دادرسی کیفری در موارد مشابه برای شعب دیوان عالی کشور، دادگاه‌ها و سایر مراجع قضایی و غیر آن لازم‌الاتباع است.»

۲. نقد و بررسی رأی وحدت رویه

برای نقد دقیق رأی فوق، شایسته است در چند محور مختلف به بررسی موضوع پرداخته شود:

۱.۲. دیه شکستگی بینی در قانون مجازات اسلامی

موضع مقنن در رابطه با شکستگی استخوان بینی در چند محور مختلف قابل بررسی است که در ادامه مورد اشاره قرار می‌گیرد:

۱.۱.۲. سیر تقنینی دیه شکستگی بینی

بررسی سیر تقنینی مواد مربوط به جنایت بر بینی نشان‌دهنده تغییرات قابل‌تأملی در این زمینه است. در ماده ۹۱ قانون دیات مصوب ۱۳۶۱ نظر قانون‌گذار چنین است:

«فاسد نمودن و شکستن و سوزاندن بینی در صورتی که اصلاح نشود موجب دیه

کامل است و اگر بدون عیب جبران شود موجب یکصد دینار می‌باشد».

از تأمل در ماده مذکور به‌خوبی مشخص است که صرف فاسدشدن بینی، شکستن بینی، سوزاندن بینی که غیرقابل اصلاح باشد، هر یک عنوان مستقلی برای ثبوت دیه کامل می‌باشند. بنابراین، در این ماده شکستن بینی به مثابه جنایتی در نظر گرفته‌شده که در دو فرض عدم‌اصلاح و جبران بدون عیب دیه متفاوت برای آن در نظر گرفته‌شده است. باین‌حال، در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰، دیه جنایت بر بینی در ماده (۳۸۲) به قرار زیر تقریر یافته بود:

«اگر با شکستن یا سوزاندن یا امثال آن بینی را فاسد کنند در صورتی که

اصلاح نشود موجب دیه کامل است و اگر بدون عیب جبران شود موجب

یکصد دینار می‌باشد».

چنان‌که از این ماده بر می‌آید آنچه در قانون ۱۳۷۰ دارای اهمیت بوده و در واقع موجب ترتب دیه کامل محسوب می‌شده، فساد بینی بوده است؛ از این رهگذر اساساً تفاوتی نمی‌کند که این نتیجه (فساد بینی) با چه رفتار فیزیکی پدید آمده باشد. بر این اساس، در این مقررہ شکستن و سوزاندن به‌عنوان دو مصداق بارز برای رفتار فیزیکی موجب فساد بینی بیان‌شده و درعین‌حال قانون‌گذار خود تصریح کرده که با رفتارهای دیگر شبیه این دو مورد هم اگر فساد تحقق یافت، در صورت عدم بهبود، دیه کامل ثابت خواهد بود.

اما ظاهراً قانون‌گذار در ماده (۵۹۳) قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ موضعی متفاوت‌تر برگزیده که به آنچه در قانون دیات مصوب ۱۳۶۱ آمده بود نزدیک‌تر است. وفق این ماده:

«شکستن استخوان بینی در صورتی که موجب فساد بینی و از بین رفتن آن شود، دیه کامل دارد و چنانچه بدون عیب و نقص اصلاح شود موجب یک دهم دیه کامل و اگر با عیب و نقص بهبود پیدا کند، موجب ارش است. در کج شدن بینی یا شکستن استخوان بینی که منجر به فساد آن نشود، ارش ثابت می‌شود».

گرچه برخی از نویسندگان معتقدند در ماده فوق شکستن بینی به‌عنوان رفتار فیزیکی و فساد یا از بین رفتن آن به مثابه نتیجه رفتار فیزیکی آورده شده (زراعت، ۱۳۹۵:۴۷۲) اما حقیقت این است که چنین برداشتی آشکارا و بدون ابهام از ماده فوق قابل استنباط نیست. توضیح این که در ماده (۵۹۳) چنین به نظر می‌رسد که شکستگی استخوان به نوعی خود موضوعیت یافته است و نمی‌توان به‌راحتی آن را صرفاً رفتار فیزیکی به حساب آورد. مؤید چنین انگاره‌ای این است که در این ماده موضوع حکم، «شکستگی استخوان بینی» است که دارای انواعی همانند شکستگی موجب فساد و شکستگی بدون فساد می‌شود، اما در ماده (۳۸۲) قانون سابق موضوع حکم، «فساد بینی» بود که به دو گونه «عدم بهبود» و «بهبود کامل» تقسیم می‌شد و می‌توانست به‌واسطه شکستگی یا سوزاندن رخ دهد و یا هر رفتاری همانند آن‌ها.

۲.۱.۲. مفاد ماده (۵۹۳) قانون مجازات اسلامی

واقعیت این است که آنچه از رجوع به ماده (۵۹۳) حاصل می‌شود، نتیجه‌ای مغایر با مفاد رأی وحدت رویه در بردارد. به نظر نگارنده ماده مذکور مشتمل بر پنج حالت مختلف با احکام متفاوت است که به قرار زیر قابل ارائه هستند:

الف) شکستن موجب فساد و از بین رفتن، بدون بهبود؛ ثبوت دیه

کامل: این فرض در صدر ماده (۵۹۳) مورد تصریح قرار گرفته است، آن‌جا که مقنن مقرر کرده است: «شکستن استخوان بینی در صورتی که موجب فساد بینی و از بین رفتن آن شود، دیه کامل دارد».

ب) شکستن موجب فساد، همراه بهبود کامل؛ ثبوت یک‌دهم دیه کامل:

این فرض نیز در فراز دوم ماده فوق‌الذکر مورد تصریح قرار گرفته است؛ جایی که مقنن تصریح کرده است: «شکستن استخوان بینی در صورتی که موجب فساد بینی ... شود ... چنانچه بدون عیب و نقص اصلاح شود موجب یک‌دهم دیه کامل {است}»

پ) شکستن موجب فساد، همراه بهبود ناقص؛ ثبوت ارش: فرض حاضر نیز در ادامه ماده مورد بدین شکل مورد توجه مقنن قرار گرفته است: «شکستن استخوان بینی در صورتی که موجب فساد بینی ... شود ... اگر با عیب و نقص بهبود پیدا کند، موجب ارش است».

ت) کج شدن بینی؛ ثبوت ارش: در صورتی که جنایت بر بینی موجب کج شدن آن شود، وفق ماده (۵۹۳) ارش ثابت است. مقنن در این رابطه چنین تقریر کرده است: «در کج شدن بینی ... ارش ثابت می‌شود».

ث) شکستن بدون فساد؛ ثبوت ارش: این فرض نیز در فراز پایانی ماده فوق‌الذکر به این شکل مورد اشاره قرار گرفته است: «در ... شکستن استخوان بینی که منجر به فساد آن نشود، ارش ثابت می‌شود».

در راستای اثبات برداشت فوق و نیز تبیین برخی زوایای مهم در این رابطه شایسته است نکات زیر مورد توجه قرار گیرد:

یک. این که در فرض دوم و سوم، ثبوت یک‌دهم دیه کامل در شکستگی همراه با بهبود کامل (بدون عیب و نقص) و ثبوت ارش در شکستگی همراه با بهبود ناقص (با عیب و نقص) را مختص حالتی دانستیم که پیش‌ازاین، شکستگی استخوان بینی موجب فساد شده است، بدین علت است که مقنن در فراز پایانی ماده فوق، فرض «شکستن استخوان بینی که منجر به فساد آن نشود» را مطرح کرده و حکم آن را تعیین نموده است؛ لذا لاجرم آنچه پیش‌ازاین فراز مربوط به شکستگی استخوان بینی مطرح شده است، جملگی معطوف به فرض تحقق فساد است. به عبارت روشن‌تر، در ماده (۵۹۳) دو حالت کلی توسط مقنن تصویر شده است: الف) شکستن موجب فساد؛ که دارای سه صورت عدم بهبود، بهبود ناقص و بهبود کامل است. ب) شکستن غیر موجب فساد؛ که در فراز پایانی به آن اشاره شده و موجب ارش دانسته شده است. بنابراین، فراز پایانی ماده فوق، بیانگر این مهم است که آنچه پیش از آن در خصوص شکستگی مطرح شده است همگی ذیل حالت کلی شکستگی موجب فساد بینی می‌گنجد.

دو. مقنن در ماده (۵۹۳) پس از این که برای حالت شکستگی موجب فساد

همراه بهبود ناقص، ارش ثابت دانسته، از جنایت دیگری سخن به میان آورده که اساساً از مصادیق شکستگی نیست بلکه جنایتی در عرض شکستگی به شمار می‌آید. کج شدن بینی، عنوان جنایتی است که مقنن در فراه‌های پایانی ماده فوق، آن را موجب ارش دانسته است. بی‌تردید مراد از کج شدن بینی در این فرض، کج شدن در پی شکستگی نیست؛ زیرا بر اساس سلوک تقنینی حاکم بر ماده (۵۹۳)، کج شدن در پی شکستگی، در دو فرض کلی قابل تحقق است: ۱) شکستگی موجب فساد بینی رخ دهد اما سپس بهبود یابد و به‌صورت کج‌شده، اصلاح گردد: این فرض ذیل حالت سوم از صور پنج‌گانه‌ای که در بالا گفته شد، می‌گنجد؛ زیرا کج شدن خود نوعی عیب و نقص است و بینی که پس از شکستگی موجب فساد، کج اصلاح شود، درواقع بینی ناقص بهبودیافته است. ۲) شکستگی استخوان بینی بدون آن که موجب فساد شود، به شکل کج‌شده اصلاح گردد: این فرض نیز ذیل فراه پایانی ماده فوق جای می‌گیرد؛ زیرا در این فراه تکلیف «شکستن استخوان بینی که منجر به فساد آن نشود» به‌طور کلی مشخص شده است. بنابراین، کج شدن بینی در ماده (۵۹۳) خود جنایتی در عرض شکستگی است که شایسته بود مقنن آن را در ضمن مباحث مربوط به شکستگی نمی‌آورد بلکه به‌عنوان مثال، در قالب تبصره‌ای ذیل این ماده به آن اشاره می‌کرد.

سه. مقنن در فاز پایانی ماده (۵۹۳)، شکستن غیر موجب فساد را به‌طور مطلق موجب ارش دانسته است. این در حالی است که در فرض ایجاب فساد، سه حالت کلی برای شکستگی تصور شده بود: عدم بهبود، بهبود ناقص و بهبود کامل. بر این مبنا، اگر استخوان بینی بشکند ولی این شکستگی موجب فساد نشود، در هر صورت ارش ثابت است؛ خواه بهبود نیابد، خواه به شکل کامل یعنی بدون عیب و نقص بهبود یابد و خواه به‌طور ناقص و با عیب و نقص بهبود یابد. البته در این فروض با توجه به این که خسارت وارده در قالب ارش جبران می‌شود، وفق ماده (۴۴۹) قانون مجازات اسلامی «دادگاه با لحاظ نوع و کیفیت جنایت و تأثیر آن بر سلامت مجنی‌علیه و میزان خسارت وارده با در نظر گرفتن دبه مقدر و با جلب نظر کارشناس میزان

آن را تعیین می‌کند» که تبعاً میزان ارزش تعیین‌شده در صور مختلف فوق، متفاوت خواهد بود.

۲.۲. تهاافت رأی وحدت رویه با نص ماده (۵۹۳) قانون مجازات اسلامی

باتوجه به مطالبی که درخصوص مفاد ماده (۵۹۳) گذشت، به‌روشنی می‌توان دریافت رأی وحدت رویه شماره ۷۶۱ مورخه ۱۳۹۶/۰۸/۰۲ هیئت عمومی دیوان عالی کشور دچار تهاافت آشکار با ماده فوق‌الذکر است. زیرا در این رأی تأکید شده است: «چنانچه صدمه وارده به بینی، بدون آسیب به قسمت‌های دیگر آن، فقط به شکستگی استخوان منجر شود و این شکستگی بدون ایجاد عیب و نقص اصلاح و جبران شود موجب یکدهم دیه کامل خواهد بود». چنان‌که مبرهن است در دیوان عالی، بدون اشاره به این‌که شکستگی موجب فساد شود یا نه، برای فرض بهبود کامل آن، یکدهم دیه کامل ثابت دانسته است و در نتیجه، شکستگی بینی خواه موجب فساد شود یا نشود، همین‌که به‌طور کامل بهبود یافت، یکدهم دیه کامل به آن تعلق می‌گیرد. این در حالی است که چنان‌که گفته شد، ثبوت یکدهم دیه کامل مختص فرضی است که شکستگی موجب فساد شده سپس بدون عیب و نقص بهبود یابد. نگارنده حتی معتقد است در این رأی، ثبوت یکدهم دیه‌ها مربوط به فرض شکستگی بدون فساد مطرح‌شده است. زیرا موضوع این رأی صدمه‌ای است که «بدون آسیب به قسمت‌های دیگر بینی» فقط به شکستگی استخوان منجر شود. باتوجه به صدر ماده (۵۹۳) که مقرر کرده: «شکستن استخوان بینی در صورتی که موجب فساد بینی... شود» روشن می‌شود آنچه فساد بینی خوانده می‌شود، جنایتی است که مربوط به کل «بینی» است و نه صرفاً «استخوان بینی». لذا فساد بینی تنها آسیب به استخوان بینی نیست بلکه همواره متضمن آسیب به دیگر بخش‌های بینی نیز هست. بنابراین این‌که در رأی مذکور فرض ثبوت یکدهم دیه معطوف به حالتی دانسته شده که «به قسمت‌های دیگر بینی» غیر از استخوان، آسیب وارد نیاید، بدین معناست که موضوع رأی صرفاً شکستن غیرموجب فساد استخوان بینی است. این در حالی است که مقنن در ماده (۵۹۳) تصریح کرده است: «در ... شکستن استخوان بینی که منجر به فساد آن نشود، ارزش ثابت می‌شود». بنابراین، موضوع رأی مذکور، خواه عام باشد و شامل

فرض شکستگی موجب فساد و شکستگی غیرموجب فساد شود و خواه خاص باشد و تنها فرض شکستگی غیرموجب فساد را دربرگیرد، با مفاد ماده (۵۹۳) ناسازگار است و این ناسازگاری در فرض حالت دوم که رأی فوق دال بر آن است، نمایان‌تر است. چه بسا همین ناسازواری است که موجب شده است صدور رأی وحدت رویه فوق نتواند مشکلات اجرائی مربوط به دیه بینی را در محاکم قضایی برچیند و کماکان در این زمینه ابهام وجود داشته باشد.^۱

۳.۲. فقدان پشتوانه شرعی برای رأی وحدت رویه

علاوه بر این که رأی وحدت رویه فوق‌الذکر به جهت تهافت و تعارض با مفاد ماده (۵۹۳) قابل نقد است، این رأی به این جهت که منافی با آراء فقهاست نیز قابل نقد به نظر می‌رسد و روشن نیست بر چه مبنایی استوار است. توضیح بیشتر آن که، فقیهان امامیه جملگی به شکلی معنادار مسئله شکستگی بینی را با فساد آن درهم‌تنیده و دیه و ارش جنایت منجر به این آسیب را در همین ساحت مورد بحث قرار داده‌اند. گرچه برخی از فقها برخلاف مشهور در این مسئله قائل به ارش هستند (خویی، ۱۴۲۲ق: ۴۸۲) اما مشهور فقها که سخن از ثبوت دیه کامل در فرض عدم بهبود و یک‌دهم دیه کامل در فرض بهبود کامل به میان آورده‌اند، جملگی موضوع حکم را شکستگی همراه فساد دانسته‌اند (حلی، ۱۴۱۰ق: ۴۱۰). حتی برخی از فقها، موضوعیت داشتن شکستگی را در این زمینه منکر شده و جنایت موجب دیه را فساد بینی دانسته‌اند که می‌تواند با رفتار فیزیکی شکستن تحقق یابد؛ چنان که در تحریرالوسیله جنایت موجب ثبوت دیه «فساد بینی» معرفی شده که می‌تواند به واسطه شکستن رخ دهد یا سوزاندن و یا رفتاری از این قبیل:

«لو فسد الأنف و ذهب بکسر أو إحراق أو نحو ذلك ففيه الدية كاملة، و لو جبر علی غیر عیب فمأة دینار علی قول مشهور: اگر به واسطه شکستن، سوزاندن و امثال این دو مورد، بینی فاسد شود و از بین برود، دیه کامل ثابت می‌شود و اگر بدون عیب اصلاح شود، بر اساس نظریه مشهور

۱. بنگرید به: پژوهشگاه قوه قضاییه، گزارش نشست علمی «درجه‌بندی مجازات‌های تعزیری؛ (چالش‌ها و راهکارها)»، ناظر علمی: عبدالعلی توجهی، گردآوری و تدوین: آشوری، علی‌اصغر؛ ترابی‌پور، علی (۱۳۹۷ش) ص ۴۳-۴۴.

یک‌دهم دیه کامل ثابت است» (موسوی خمینی، بی تا: ۵۷۳).
بر این اساس، این که در رأی وحدت رویه، فساد بینی که در آراء فقها نقش کلیدی در مسئله ترتب دیه دارد، نادیده انگاشته شود و به صرف شکستگی موضوعیت بخشیده شود، با توجه به توقیفی بودن دیات (صیمری، ۱۴۲۰ق: ۴۶۳) فاقد پشتوانه شرعی و حتی فقهی قلمداد می‌شود.

البتّه به نظر می‌رسد آنچه موجب شده است هیئت عمومی دیوان عالی کشور رأی فوق را به قرار مذکور صادر نماید، ابهاماتی است که در خصوص مفهوم فساد، چگونگی تحقق آن و به خصوص امکان بهبود یافتن آن وجود دارد. نگارنده علی‌رغم پذیرش وجود چنین ابهاماتی و در نتیجه باور به لزوم بازنگری بنایی و حتی مبنایی در ماده (۵۹۳)، معتقد است این همه موجب نمی‌شود برای رهایی از مشکلات این حوزه، رأی وحدت رویه متهافت با نص قانون صادر شود. زیرا مقنن می‌توانست با ارائه استنباطی که در این نوشتار از ماده (۵۹۳) برگزیده شد، عملاً محاکم قضایی را به تعیین ارش برای شکستگی‌های استخوان بینی سوق دهد؛ بدین شکل که باتوجه به این که در قریب به اتفاق شکستگی‌های بینی، فساد رخ نمی‌دهد، حکم شکستگی بینی همواره تابع فراز پایانی ماده (۵۹۳) خواهد بود که ثبوت ارش را پیش‌بینی کرده است؛ خواه شکستگی بهبود یابد و خواه بهبود نیابد و خواه بهبود، به‌نحو کامل و بدون عیب باشد و خواه ناقص باشد. البتّه بدیهی است که در صورت‌های مختلف فوق، بسته به نوع و میزان خسارت و تأثیر آن بر سلامت مجنی‌علیه، میزان ارش متفاوت خواهد بود و در برخی موارد می‌تواند معادل یک‌دهم دیه کامل و یا حتی بیشتر از آن تعیین گردد. چنین رویکردی که منتهی به تعیین ارش برای شکستگی استخوان بینی می‌شود، می‌تواند علاوه بر ابتناء بر فراز پایانی ماده (۵۹۳)، تأیید فتوای موافق فقیهانی همچون محقق خوئی را به‌مثابه پشتوانه فقهی، به همراه دارد.

نتیجه

بر اساس رأی وحدت رویه شماره ۷۶۱ مورخه ۱۳۹۶/۰۸/۰۲ هیئت عمومی دیوان عالی کشور چنانچه صدمه وارده به بینی، بدون آسیب به قسمت‌های دیگر آن، فقط به شکستگی استخوان منجر شود و این شکستگی بدون ایجاد عیب و

نقص اصلاح و جبران شود موجب یک‌دهم دیه کامل خواهد بود. این رأی که جهت ایجاد وحدت رویه در محاکم قضایی نسبت به استنباط از ماده (۵۹۳) صادر شده، خود به‌وضوح با مفاد ماده مذکور در تعارض است. زیرا وفق ماده (۵۹۳) تأثیر بهبود بر میزان دیه جنایت بر بینی، مخصوص زمانی است که شکستگی آن موجب فساد شده باشد والا «در ... شکستن استخوان بینی که منجر به فساد آن نشود، ارش ثابت می‌شود» و در این زمینه تفاوتی میان فرض بهبود و عدم بهبود و نیز بهبود کامل و ناقص وجود ندارد و در هر صورت ارش تعیین می‌شود. علاوه بر این اشکال اساسی، رأی مذکور با مبانی ماده (۵۹۳) یعنی آراء فقها مخالف است و از این جهت فاقد پشتوانه شرعی و فقهی مناسب است.

منابع

- پژوهشگاه فقه قضاییه (۱۳۹۷)، گزارش نشست علمی «درجه‌بندی مجازات‌های تعزیری؛ (چالش‌ها و راهکارها)».
- حسین‌نیا، عبدالحمید (۱۳۸۳)، «شکستگی بینی و گزارش موارد»، مجله گوش، گلو، بینی و حنجره ایران، شماره ۳۵.
- حلی، ابن‌ادریس، محمدبن‌منصوربن‌احمد (۱۴۱۰ق)، السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی، جلد ۳، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- حلی، علامه، حسن‌بن‌یوسف‌بن‌مطهر اسدی (۱۴۲۰ق)، تحریر الأحكام الشرعیه علی مذهب الإمامیه، جلد ۵، قم: مؤسسه امام صادق علیه‌السلام.
- حلی، محقق، نجم‌الدین، جعفر بن حسن (۱۴۰۸ق)، شرائع الإسلام فی مسائل الحلال و الحرام، جلد ۴، قم: مؤسسه اسماعیلیان.
- خوبی، سیدابوالقاسم موسوی (۱۴۲۲ق)، مبانی تکلمه المنهاج، جلد ۴۲، قم: مؤسسه احیاء آثار الإمام الخوئی ره.
- زراعت، عباس (۱۳۹۵)، شرح مبسوط قانون مجازات اسلامی: مبحث دیات، جلد ۵، تهران: جاودانه- جنگل.
- صیمری، مفلح بن حسن (حسین) (۱۴۲۰ق)، غایه المرام فی شرح شرائع الإسلام، جلد ۴، بیروت: دار الهمدانی.
- قره‌داغی، جابر و همکاران (۱۳۸۹)، «مقایسه یافته‌های بالینی و رادیولوژیک در ترومای بینی و بررسی اپیدمیولوژیک آن در مراجعین به اداره کل پزشکی قانونی استان آذربایجان شرقی در سال ۸۷-۱۳۸۶»، مجله علمی پزشکی قانونی، شماره ۱.
- موسوی خمینی، سیدروح‌الله موسوی (بی‌تا)، تحریر الوسیله، جلد ۲، قم: مؤسسه مطبوعات دار العلم.
- نجفی، محمدحسن (۱۴۰۴ق)، جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام، جلد ۴۳، بیروت: دار احیاء التراث العربی.